

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ARCHEOGRAPHIC COMMISSION
M. HRUSHEVS'KYI INSTITUTE OF UKRAINIAN ARCHEOGRAPHY
AND SOURCE STUDIES

UKRAINIAN ARCHEOGRAPHIC YEAR BOOK

NEW SERIES

ISSUE 3/4

•

UKRAINIAN
ARCHEOGRAPHIC
COLLECTION

VOLUME 6/7

KYIV 1999

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 3/4

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 6/7

КИЇВ 1999

Черговий випуск “Українського археографічного щорічника”, що виходить у світ, на жаль, із значним запізненням, знайомить читачів з новими працями з історії археографії та суміжних джерелознавчих дисциплін, публікаціями текстів та текстологічними розвідками, історико-джерелознавчими дослідженнями і оглядами широкого хронологічного діапазону, в основі яких лежать актові джерела XVI–XVIII ст., нарративні та полемічні пам’ятки XV–XVII ст., документальні й епістолярні матеріали XIX–XX ст., інші джерела, що зберігаються в українських та зарубіжних архівосховищах.

Редакційна колегія

П. С. СОХАНЬ (головний редактор),
Г. В. БОРЯК (заступник головного редактора),
І. М. ЗАБІЯКА, Н. П. СТАРЧЕНКО (відповідальні секретарі),
Я. Р. ДАШКЕВИЧ, Л. А. ДУБРОВІНА, Ю. А. МИЦИК,
В. І. НАУЛКО, Р. Я. ПИРИГ, О. В. ТОДІЙЧУК,
В. І. УЛЬЯНОВСЬКИЙ, В. С. ШАНДРА, Ю. І. ШАПОВАЛ

Підготовлено і видруковано за сприяння
Фонду Катедр Українознавства (ФКУ).
Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є ФКУ,
фінансується за рахунок благодійних пожертв
українських громад США і Канади

І. М. ІЛЬЧЕНКО, Л. Б. ПИЛЯВЕЦЬ, І. М. ПРЕЛОВСЬКА (Київ)

ТРИ ПРОМОВИ ВАСИЛЯ ЛИПКІВСЬКОГО

“Широка і висока народна освіта – це найліпший спосіб зміцнити і піднести нашу державу”. Слова ці, сказані у 1918 р. при відкритті Державного Українського університету і сьогодні не втратили свого значення. Вони належать не письменнику чи освітньому діячу, а Василю Липківському (1864-1937). Це був видатний церковний діяч України першої третини ХХ століття – проповідник, письменник, публіцист, Митрополит УАПЦ. Його ім'я стоїть поруч з такими велетнями духу, як митрополит Андрей Шептицький, кардинал Йосип Сліпий, патріарх Мстислав (Скрипник).

Дитинство Василя пройшло на Київщині (с. Попудня, Липовецького повіту, (тепер Монастирищенський р-н Черкаської обл.)¹. Роки навчання пройшли в Умані та в Києві: в 1889 р. майбутній митрополит УАПЦ закінчив Київську Духовну Академію, отримавши ступінь кандидата богослов'я за роботу: “Борьба Маккавеев с сирийскими царями – ея причины и значение в истории иудеев”².

Після закінчення Академії Липківський працює законовчителем у гімназії. З 1903 р. він – протоієрей, директор Київської церковно-вчительської школи, але за участь в українському русі в роки революції 1905-1907 рр. його було увільнено з цієї посади і призначено настоятелем Покрівської церкви невеличкої парафії на Солом'янці (2-й благочинницький округ м. Києва).

Після лютневої революції 1917 р. Василь Липківський бере активну участь в українському церковно-визвольному русі. Він веде активну боротьбу за українізацію православної церкви, організовує українські парафії, перекладає українською мовою церковні служби. День народження УАПЦ – це день, коли протоієрей Василь Липківський правив першу службу українською мовою у Миколаївському соборі на Печерську на храмове свято – 9(22) травня 1919 р. Цього ж року він став настоятелем св. Софії в Києві.

Велика заслуга належить Василю Костянтиновичу Липківському у проголошенні автокефалії православної Церкви в Україні на I Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ в жовтні 1921 р. На

цьому Соборі 23 жовтня 1921 р. його було обрано Митрополитом Київським і всієї України УАПЦ.

Після I Собору УАПЦ Липківський веде плідну роботу по розбудові Української церкви, виступає з промовами в різних куточках України. Де возом, а де й пішки Василь Липківський дістається до найвіддаленіших парафій УАПЦ, де зустрічається з вірними, виголошує проповіді. Проте, карні органи перешкоджають йому в цій роботі: Липківського неодноразово заарештовували, брали підписку про невиїзд. Незважаючи на тяжкі умови праці, у 1926 р. УАПЦ нараховувала приблизно 1500 тис. парафій, в яких вело службу близько 3 000 священників та 30 єпископів. Служби Божі проводились українською мовою, відроджувались раніше заборонені національні обряди та звичаї, звучали твори українських композиторів.

Каральні органи у цьому поступі УАПЦ вбачають в першу чергу заслугу митрополита Всеукраїнського УАПЦ і через це вирішують усунути його від виконання своїх обов'язків – на II Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р. в Києві – Василя Липківського на вимогу органів ДПУ було усунуто з посади Митрополита Київського і всієї України. Останнє десятиліття Василь Липківський провів забутий всіма на Солом'янці, біля своїх сестер. Але й в цих тяжких умовах він продовжує свій творчий пошук і пише велику роботу “Історія Української Православної Церкви”, веде активне листування в Україні та за кордоном.

27 жовтня 1937 р. Липківського заарештовано органами НКВС. Документи свідчать про те, як мужньо тримала себе ця літня хвора людина під час арешту та на допитах. Рішенням “трійки” при Київському облуправлінні НКВС його було засуджено до розстрілу 20 листопада 1937 р. Вирок було виконано 27 листопада³. Тільки 23 липня 1989 р. за відсутністю складу злочину Митрополита УАПЦ Василя Липківського було посмертно реабілітовано.

Митрополит УАПЦ Василь Липківський залишив досить велику спадщину. Це й теоретичні роботи, підручники, статті, проповіді, листи, переклади, тощо. Ця спадщина ще не тільки не досліджена в повному обсязі, але й віднайдено ще не всі документи. Останнім часом в Україні видруковано промови визначного церковного діяча⁴, а також документи, що висвітлюють його життя протягом 1924-1925 рр.⁵.

Саме цьому значний інтерес являє кожний новий віднайдений документ. Ось чому ми звертаємо увагу на три промови, виголошені тоді ще протоієреєм В. Липківським у 1918 р. на різних урочистостях у м. Києві, текст яких надруковано в київській газеті “Слово” від 29 жовтня, 26 листопада та 24 грудня 1918 року.

Тут варто звернутись до того ж періоду в житті протоієрея Липківського. Ми вже наголошували, що після Лютневої революції 1917 р. він бере активну участь в українському церковно-визвольному русі. Революційні події торкнулись усіх ланок українського суспільства, не обминули

вони й церкву. Серед віруючих користуються популярністю лозунги, що пропагують демократизацію та оновлення церковного життя на національній основі. Саме в цей час Василь Липківський пов'язує воєдино революційне оновлення суспільства та відродження Церкви в Україні.

У Києві проходить єпархіальний з'їзд, який приймає рішення про скликання Всеукраїнського православного церковного собору. З цією метою було організовано "Братство Воскресіння". У грудні 1917 р. це братство, об'єднавшись з Церковним комітетом, який був створений 3-м військовим з'їздом, перетворюється на Всеукраїнську Православну Церковну Раду – тимчасовий орган по керуванню Українською церквою до вирішення справи її статусу на Соборі. Її почесним головою обрано архієпископа Олексія (Дородніцина)⁶, а головою – військового священника Олександра Маричева. Заступником голови обрали протоієрея Василя Липківського.

Весь 1918 рік, який був густо насичений подіями, Василь Липківський брав активну участь у церковних та громадських справах. Однією з визначних подій українського культурно-громадського життя було відкриття 5 жовтня 1918 р. Київського державного Українського університету, який було реорганізовано з Українського Народного університету. З цією метою за дорученням міністра народної освіти при міністерстві було створено комісію в справі вищих шкіл і наукових інституцій під головуванням акад. В. Вернадського. До її складу увійшли професори Багалій, Лучицький, Де Метц, Спекторський, Шапошников. Секретарем було призначено представника департаменту вищої школи приват-доцента Личкова.

Практична реалізація задуму перетворення Українського народного університету в Київський державний університет почалася 1 липня 1918 р. На 17 вересня 1918 р. був розроблений та ухвалений Радою Міністрів Закон про новий статус університету. Згідно цьому закону, викладовою мовою повинна бути українська, але в примітці обумовлено, що в окремих випадках можливе читання лекцій російською мовою. Намічено було створення 4-х факультетів. Офіційне відкриття університету – перша визначна подія в історії відродження Української держави за гетьмана Скоропадського – розпочалося 6 жовтня у приміщенні колишньої Миколаївської Артилерійської школи. Там же планувалось розмістити навчальні приміщення, ботанічний сад та інші університетські установи.

На урочисте відкриття прибули представники уряду, від середніх та вищих шкіл, громадських та учительських організацій. З першої до другої години Національний хор під орудою О. Кошиця⁷ співав народні пісні. Свято розпочалось молебнем українського духовенства на чолі з єпископом Дмитром (Вербицьким). Перед молебном виступив Василь Липківський з промовою [друкується нижче].

О другій годині прибув гетьман Павло Скоропадський і був зустрінутий співом "Ще не вмерла Україна". Разом з ним прибув і митрополит

Київський і Галицький Антоній (Храповицький). Велике враження на присутніх справив виступ гетьмана та вручення жалуваної грамоти університету, в якій гетьман обіцяв, що докладе всіх зусиль для розквіту і процвітання нового храму науки. Цю грамоту гетьман особисто передав в руки ректора Т. Сушицького.

Після гетьмана бурею оплесків та вигуками “Слава” аудиторія зустріла голову Ради Національного Українського Союзу В. Вінніченка. Далі митрополит Антоній (Храповицький) благословив образом новий університет та збори⁸. З промовою виступив також ректор Кам'янецького університету професор Іван Огієнко⁹. Наступний доповідач – Володимир Чехівський¹⁰ – висловив побажання, щоб українська вища школа служила українському народові не на принципах панування, а на принципах братерства. Університет повинен стати справжньою фортецею українського народу в галузі розвитку національної культури та вищої науки.

Військовий аташе при австроугорському посольстві граф Спанокі, який теж був присутній при відкритті університету, у своїх враженнях про цю подію висловився, що якщо справа піде таким шляхом хоч кілька років, то ми справді будемо читати в географії Європи про Українську державу.

Наприкінці було виголошено про призначення грошових нагород від Союзбанку (25 тис. крб.), Дніпросоюзу (50 тис. крб) та селянства (10 тис. крб.) за найкращі наукові твори. Після численних промов гетьман Скоропадський залишив залу урочистостей, зробив у книзі почесних гостей перший підпис¹¹.

Наступною подією в культурному житті Києва були роковини смерті визначного українського композитора М.В. Лисенка. У київській газеті “Слово” було вміщено об'яву про те, що о 6-й год. вечора на вул. Хрещатик, 38 відбудеться засідання комісії, присвячене шостій річниці з дня смерті М.В. Лисенка¹².

Панахида пройшла у неділю, 10 листопада 1918 р., і була проведена по ініціативі культурно-просвітньої комісії при Українському Професійному Союзі робітників. Під час панахиди співав робітничий хор під орудою регента Б.М. Левицького. Перед панахидою виступив з промовою Василь Липківський [друкується нижче].

Микола Віталійович Лисенко (1842-1912) вважається засновником національної композиторської школи. Талановитий композитор, диригент, піаніст, музичний фольклорист та теоретик, громадський діяч, – він залишив по собі надзвичайно багату спадщину. Саме до цієї спадщини звернулись прихильники автокефалії Української церкви, коли повстало питання про реформування церковного богослужіння і про місце музики в церкві.

Прихильники автокефалії Української церкви визнавали Т.Г. Шевченка національним пророком. Тим більше їм імпонувало те, що М. Лисенко дуже часто звертався до його творів – ним було написано близько 80 музичних творів на слова “Кобзаря” – пісні, романси, ансамблі, хори, хорові поеми,

кантати, тощо. Найбільш відомі: поема “Іван Гус”, кантати “Б’ють пороги”, “Радуйся, нива неполітая”. Лисенко є автором цілого циклу “Музика до “Кобзаря””.

Виходячи з цього присутність Василя Липківського на панихиді по М.В. Лисенкові не була випадковою. Своєю промовою він віддає шану видатному національному композиторові, який все життя поклав на служіння рідному народові, увічнивши в своїх творах його пісню.

Останньою подією 1918 р. було проголошення Української Народної Республіки. За весь час перебування гетьмана Павла Скоропадського при владі питання про визнання автокефалії Української церкви так і не було вирішено, незважаючи на вимоги автокефалістів на Всеукраїнському Соборі 1918 р. Опір проросійськи налаштованого духовенства з митрополитом Антонієм (Храповицьким) на чолі був настільки сильним, що ні підтримка Міністра сповідань В. Зінківського, ні масові виступи військових священників і свідомого українства не змогли переломити хід подій на користь затвердження автокефалії

Виходячи з цього було зрозуміло, чому українське духовенство погодилось вітати уряд Директорії УНР, сподіваючись, що новий уряд виявиться спроможним підтримати ідею національної церкви в Україні. Сьогодні важко судити наскільки щиро святкували прибуття військ Директорії УНР ті, що нещодавно вітали гетьмана Скоропадського.

15 грудня на Софіївському майдані біля пам’ятника Богдану Хмельницькому відбувся парад військ УНР. Перед парадом відправили панихиду по вбитих вояках. На майдані співав хор під орудою О. Кошиця – “Ще не вмерла Україна”, “Не пора, не пора”, “Заповіт” Шевченка. За ініціативою старшин національного клубу було влаштовано комітет по організації зустрічі Директорії УНР та дипломатичного корпусу. До складу комітету увійшло більше 40 організацій. Головою було обрано відомого громадського діяча О.Ф. Саліковського. 17 грудня скрізь були вивішені накази про перехід влади до Народного Уряду Республіканської Директорії і встановлення УНР. До прибуття членів Директорії вищим органом верховної влади було проголошено Український Революційний Комітет, головою якого було обрано В.М. Чехівського.

18 грудня 1918 р. були заарештовані Митрополит Київський і Галицький Антоній (Храповицький) та архієпископ Волинський Євлогій (Георгієвський)¹³. У зв’язку з цією подією єпископат Російської православної церкви в Україні на своїх зборах ухвалив не брати участі в урочистій зустрічі Директорії УНР. Але ввечері того ж дня цю постанову відмінили і вирішили не перешкоджати бажаючим брати участь в урочистостях. Єпископ Нікодім (Кротков), який залишився керувати справами за відсутністю владики Антонія (Храповицького), на офіційне запрошення від уряду нічого не відповів і процесії не вислав.

Всеукраїнська Православна Церковна Рада видала розпорядження, щоб під час вступу Директорії УНР в Києві на всіх церквах дзвонили в дзвони.

В газеті вмістили об'яву про те, що пан-отці, члени Кирило-Мефодіївського Братства і особи з місцевого духовенства, які щиро поділяють радість національного свята вступу пана головного отамана С.В. Петлюри в столицю Української Республіки, закликаються взяти участь у святі і для того мають прибути за 2 години до оголошеного для зустрічі часу¹⁴.

21 грудня 1918 р. до Києва прибули члени Директорії – Вінниченко, Петлюра, Швець, Андрієвський, Макаренко, – які були зустрінуті на пероні Головою ВРК Володимиром Чехівським та командиром осадного корпусу Є. Коновальцем. На Софіївському майдані відбувся парад. Після 2-ої години дня задзвонили усі дзвони на банях Св. Софії і з воріт храму вийшло духовенство в золотих ризах. З представників єпископату прибув на зустріч тільки архієпископ Агапіт (Вишневський), архієпископ Катеринославський.

Усього було 54 представники міського духовенства і представники Кирило-Мефодіївського Братства. Перед молебном виступив з промовою протоієрей Василь Липківський [друкується нижче]. По закінченню молебна архієпископ Агапіт (Вишневський) привітав Директорії і розпочався військовий парад.

* * *

Три промови Василя Липківського свідчать, що він був не тільки видатним церковним діячем, а й глибоким політиком. У цих промовах в одному ряду стоять три великих завдання, які необхідно виконати всією громадою, щоб Україна дійсно стала незалежною: розбудова української держави й армії, поширення освіти, духовне відродження народу і його консолідація.

ПРОМОВА В. ЛИПКІВСЬКОГО НА ВІДКРИТТІ В КИЄВІ ПЕРШОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

[всі особливості тексту і мови оригіналу збережено].

[Стаття не має заголовка]

Слава Тобі, показавшому нам світ!

З цими хвалебними словами молитви наш український нарід завше звертався до Господа Бога в нечасті радісні дні свого страдного життя. Цими словами похвали Богу начнем і ми, браття, наше радісне свято відкриття першого нашого рідного університету. Слава Тобі, показавшому нам світ! В цей надзвичайно значний, як відроджується наша воля засновується державність, формується наша армія і інші обставини державного життя, – яким способом, яким чином ми можемо найкраще зміцнити, найвище піднести нашу молоду державу, в яке найкраще вбрання її одягнемо, якими найкращими квітами завітчаємо? Широка й висока

народна освіта – це безумовно найліпший спосіб піднести й зміцнити нашу державу, найрозкішніше для неї вбрання, найкращі квітки. Воскресення день, просвітїться людіє! Так закликає свята наша Православна Церква своїх людей на велике свято Христового Воскресіння. Просвіщенне духовенство це те найкраще вбрання, яке Церква бажає бачити на своїх дітях в своє найбільше свято. Так і ми високою національною освітою повинні означити день свого національного відродження.

Для нашого ж українського народу день відродження нашої національної волі і державності тим більше повинен бути і днем відродження нашої освіти. Бо хіба ж ми не знаєм, що був давно минулий час– недовгий час волі і державності нашого народу, – коли Україна мала саму високу освіту, коли український народ був самим освіченим, oprіч поляків, між тими народами, що потім підлягли під московську владу? Хіба не з України пішли ті школи, книгарні, друкарні, що потім освітили й Російську землю? З України довго набирались і вчені архиереї, і професори, і інші наукові сили, що заклали твердий фундамент освіти в Росії.

Правда, наступила скоро темрява, довга ніч залежності, а потім і неволі України, і заснув український нарід, темрява покрила його державне життя – покрила, але не задушила. І ось тепер показав нам Господь світ, приходить і до нас великий день відродження нашої волі і державності – воскресення день. Просвітїмся ж, люди! Нехай же перший наш рідний український університет буде тією ясною свічкою перед Богом і людьми, про яку каже Христос (Мтф. 5:15), щоб вона була так поставлена, щоб світила всім, хто є в хаті. Нехай буде цей наш університет справжнім світом народнім. Дай йому, Боже, цього досягти.

Дорогі, браття! Ми всі майже тут вихованці вищих російських шкіл. В цей час молитви не будемо їх судити, не будемо поминати лихом, але не можемо не зазначити – не для осуду їх, а для нашої власної користі – не можемо не зазначити того великого гріха, який на всіх них лежав. Вони були “імператорськими” не тільки через те, що удержувались на імператорські кошти, а й через те, що повинні були проводити імператорську політику, вони мусили освічувати нарід тим світом, якого хотіла влада, вони світили не народним, а казенним світом. А між російською владою і народом згоди ніколи не було... До російських вищих шкіл можна прикласти слова св. Євангелія: Світ і в темряві світить (Іоан.1:4) і темрява завше силкувалась його осягнути... Не дай Боже, щоб і наш український університет пішов по казенній стежці! Не дай Боже! Ні, він повинен бути і назавше остатись справжнім народнім університетом, бо і влади на Україні ми не бажаємо не інакшої як тільки справжньої народньої.

Як ті древні богатирі, про яких говориться в наших старих билинах, що як знесилювались вони в боротьбі з ворогами, то припадали до рідної землі, до нашого народу, звідти набирались живучої і цілючої води, там запасалися силами для свого життя й боротьби, і тільки тоді він буде завше мати в собі небориму силу. Наш університет повинен бути справжнім серцем

народнім: всю кров народну, все його життя він повинен в себе вбирати, щоб в собі його перетворивши, відчистивши від всякого бруду, знов як чисту відновлену кров серця розповсюдити од себе по всій українській людності. Дай йому Боже і цього досягти.

Дорогі браття! Яко слуга віри православної, я не можу в цей радісний час відкриття першого українського університету не сказати кілька слів, не висловити побажань про відношення вищої освіти до народної освіти на Україні. На російські вищі школи з церковного боку вже йде нарікання, що вони відносяться до віри або негативно, або й зовсім вороже. Мушу сказати, що таке відношення справді існує, але воно цілком природне, бо в казенних російських школах і віра теж казенна. А яка ж щира освічена людина згодиться принизити себе до казенщини навіть в справах віри?

У нас на Україні православна віра і була завше і може бути тільки народня, хоч би як російські церковні керовники силкувалися утримати її на цепу казенщини.

За недовгі минулі часи народної волі народ український утворив у себе чисто апостольське цілком народне урядування церковного життя – православні брацтва. Це од них пішла і церковна і загальна освіта на всю Україну, а потім і Росію. Це на них найбільше обпіралися і воля і державність українського народу. Не тільки духовні лиця, а і шевці, кравці, гончари, українське селянство, міщанство, славне козацтво – це були церковні діячі, що згуртували на підставі віри і національності всю українську людиність. Доля нашої української нації така, що справи віри для неї завше були і справами нації.

Як сказало колись українське панство та вище духовенство: хочемо під папу Римського католицького, – а як пішли, то тільки ми їх і бачили: ополячилися і своїм польським пануванням до решти нищили український нарід. Як сказала трохи згодом козацька старшина: хочем під царя московського православного, – як пішли, то лучче б ми їх і не бачили: обрусилися, або ще й того гірше обмалоросилися, зробилися справжніми яничарами української нації. Через них насунув на Україну той густий туман офіціяльщини, казенщини, самодержавності, що навіть в церковнім житті гірше всякої ересі, гірше навіть безвір'я сушить і обезлічує душу людини.

І тільки той осередок української нації, український нарід, що із справжньою українською впертістю схоронив православну віру від натиску польського католицизму, схоронив ще віру в її живім староукраїнським демократичнім обличчі од примусу російського абсолютизму, тільки цей народ в той ґрунт, той твердий камінь, на якому тепер будується і на якому тільки й можуть збудуватись українська воля та державність.

Отже як наш український державний університет буде справжнім серцем народнім, як він завше припадатиме до народного життя, щоб звідти набирати собі сили та поживи, то в нетрах народних він почує – він не може не почути цю живу силу віри. А як він її почув, то він її вживе і

мусітиме вжити, щоб освітити нею всі таємні кутки народного життя. А за часи підвласності нашої російському пануванню і в нашому церковному життю завелось багато темних кутків, освітити їх, та не світом казенної церковності, а світом народної віри доконче треба. Дай, Боже, йому і цим нас освітити. З твердою вірою, що наш перший український університет буде справжнім серцем і світом народнім, з великою надією, що Бог pomoже виконати всі ці безмежні завдання, що перед ним стоять, і задовольнить алчушу і жаждушу світа та правди українську людність, з щирою вдячністю милосердному Господу Богові, бо Він сподобив нас дожити до цього великого нашого національного свята – відкриття першого державного українського університету – начнемо же ми свої молитви в цей наречений і святий для нас день гучним викликом хвали Богові: Слава Тобі, показавшому нам світ. Амінь!

“Слово” – 1918 р. – № 24 від 29 жовтня. – С. 4

ПРОМОВА ПРОТ. В. ЛИПКІВСЬКОГО ПЕРЕД ПАНАХИДОЮ ПО М.В. ЛИСЕНКОВІ

(Друкується з незначними скороченнями й одмінами)

Між тими псалмами, якими розважали себе євреї в тяжкій полоні вавилонській є один жалісний псалом, що дуже відповідає становищу українського народу в недавнім минулім...

“На ріках вавилонських там сиділи і плакали, як згадували про Сіон, на вербах посеред його ми повішали наші органи, а як вимагали од нас гнобителі наші, щоб ми співали їм пісні сіонські, ми одказували: як же ми можемо співати рідну пісню в чужій стороні?”...Дорогі браття! Наш український нарід не виганявся в чужу сторону, але хіба не жив він довго в своїй рідній стороні як в чужій? Хіба не почували ми себе часто в своїй рідній стороні як в чужій? Хіба не почували ми себе часто на своїх рідних річках, як євреї на річках вавилонських? Правда, не примушували нас покидати рідну сторону, але хіба ж не примушували нас на рідній стороні зрікатися того, що саме цінне, саме вартне для народу, зрікатися свого національно-духовного розвитку, своєї мови, свого самовизначення? Не зазнав наш народ полону тілесного, але в великій мірі зазнав він полону духовного, це гірше всяких тілесних страждань нищить і обезличує душу народу.

І от у цій тяжкій духовній полоні замовк наш музичний співучий народ, на вербах повішав він свої ліри і бандури, і замовкла на Україні стародавня, рідна велична народна пісня. Ми, мешканці українського села з великим жалем помічали, що замовкає по селах, знищується серед молоді наша рідна пісня, а замість неї ширяться часто наглі і безстижі солдатські пісні. Ми були свідками, як навіть керівники освіти нашого народу наказували, щоб у школах не співали українських пісень, а співали

московські пісні. І хіба ж це полон – знищення святого святих народної душі. А як руйнується святе святих, то на місці його заводиться мерзость запустіння. І ми бачим, яо разом зі знищенням народної пісні нищився і дух чемності, побожності, добронравності в життю селянства...

Але не допустив Господь Бог до решти згинути таких велетнів духа, щой самі в собі схоронили непорушним святе святих української нації, і з'єднали круг себе та освітили своїм вогнем духовним, своєю працею українську людність, відродили українське духовне життя, між ними дуже значне місце займає і пріснопам'ятний великий наш музика і співець М.В. Лисенко. Не закликав він вогненним словом української людності до єднання, до рідної мови, рідної освіти, не громив він своїми дивними глаголами ворогів українського народу та його вільності, як це робив наш другий великий проповідник Т. Шевченко. Ні, – він, як рідна мати над колискою хворої дитини, заспокоював нас своєю рідною мелодійною піснею, він вливав у змучену, знищену душу народну його рідну, але забуту ним пісню. В красних згуках пісні він будив у нас спомин про вільні часи козацтва, про його страдне, але вільне життя. Як добрий лікар душі народної, він одчищав своїми співами од мерзості запустіння і як дорогі святощі обсажував душу народню . . . відродженням народної пісні. Своєю музикою М.В. Лисенко з'єднав з собою другого великого працювника по відродженню української нації Т. Шевченка, ще більш його виявив нам і наблизив до нас музичними перекладами його поетичних творів.

Наша думка, наша пісня – не вмере, поляже, сказав Шевченко. Наша думка – це Т. Шевченко, наша пісня – М. Лисенко. І вона ніколи не вмере, не поляже. Не вмерла вона в часи великого занепаду української нації. Не даймо же їй вмерти тепер, в часи відродження України.

Але чи ж може вмерти, загинути та українська думка, та українська пісня, що відродили Шевченко й Лисенко?! Ні, вони своїми великими творами проклали такі дві підвалини українського відродження, що порушити їх уже ніщо не може, – ніякі воєнні гармати, ніяка злочинна політика не зможе порушити цих підвалин нашого життя, покладених серед нас Божою волею для того, щоб ми на них будували свою народну вільність, свою народну державність.

Час відродження нашої волі та державності настав. Але який це надзвичайно трудний, який тяжкий час. Кожна година тепер несе нам все нові і нові несподівані труднощі, нові сумніви, чи досягнем же ми, чи можем же ми досягнути нашої волі державности. Досягнемо, братія, як будемо будувати свою вільність і свою державність українську на цьому непорушному камінні – на нашій думці, на нашій пісні народній. Але як нам з'єднатися, яким цементом злитися нам з цим непорушним камінням, щоб і наша будівля на них теж була непорушна? Духовним єднанням з нашими пророками народними, щирим поминанням їх хоч нема їх між нами, але їх невмирущий дух – той дух, котрий вони цілком положили на благо народу свого – він вічно живе.

Пом'янем же, браття, щирою молитвою приснопам'ятного раба Божого Миколая, нашого великого співця. Попросимо у Господа, щоб він, милосердний, простив йому гріхи його земного життя і сотворив йому вічну пам'ять і серед нашої людності, і в своєму небесному царстві. Амінь.

“Слово”. – 1918. – № 46 від 26 листопада. – С. 4.

**ПРИВІТАННЯ УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ДИРЕКТОРІЇ
ВІД УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ,
УКРАЇНСЬКОГО ДУХІВНИЦТВА
Й КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОГО БРАЦТВА**

(Промова протоієрея Василя Липківського)

[Всі особливості тексту статті збережено]

Українська Православна Церква щиро вітає в особах Ваших, панове, відродження справжньої народної влади на Україні.

Ви, славні сини України, своїм власним подвигом, ціною життя свого, віримо, вже непорушно зміцнили підвалини волі і державності Українського народу, що хотіли знищити наші вороги. Спільно з цим ви заклали твердий камінь волі й незалежності Української Православної Церкви Народної.

Великі наші керманичі, наша гордість і надія. Ви перед усім світом виявили лице нашого народу, його здатність державну, його величність духовну. Ви показали, що народ наш уже сам собі може дати раду, що він уже досить виріс для самостійного духовного розвитку та державного життя.

Тяжким шляхом ішов наш народ до цього славного менту. На сторінках своєї історії він занотував багато славних своїх синів, – і все в вінцях тернових.

Дай же, Боже, щоб од Ваших імен, од Вашої праці пішла вже ясна і безхмарна доба вільного державного життя нашого народу, щоб на Ваші голови історія вже наклала вінці не тернові, а квіткові.

Славне військо Українське!

Ви є справжнім воїнством Божим, воїнством Христовим, бо ви за рідний нарід, понесли свої голови, як Христос за народ страждав.

Будьте ж, дорогі, справжнім Христолюбивим воїнством, робіть святе діло визволення народу зі страхом Божим, яко вірні слуги його і з вами завше буде всемогутня сила Божа! Бог допоможе Вам дорешти визволити наш український нарід від вікових його гнобителів.

Під блакитним небом України, під золотим промінням її сонця, на безмежних тужих нивах її буде з цих часів працювати наш селянин уже не яко панський кріпак, а яко вільний громадянин у своєму власному добрі.

За кого він повинен Богу молитися, за кого Богу дякувати?
За Вас, великі визвольники України, за тебе, могутнє військо народне, за тебе, славний його Отамане!

Ви своїм життям, своїм подвигом добули народові землю й волю, а цим і Богові найбільше догодили, бо Христос сказав: "Що би зробили для того меншого брата, – для мене зробили".

З православних храмів України буде з цих часів линути до неба вільна безпосередня молитва про всіх християн, за весь нарід, і про кого насамперед? Про Вас, представники влади народної, за Вашими трудами і допомогою буде однині проводитися церковна праця на Україні не по чужим вказівкам, що завше такі ворожі були до нас, а тільки по волі Божій Боголюбивого українського народу.

Ой, прийми ж, Боже, в своє вічне царство душі наших славних вояків і незлічимих інших діячів, що життя своє положили за добробут та волю народну!

А Вам нехай, Господь посилає змогу та сили – непорушно закріпити та охоронити на вічні віки добуту вами землю й волю народню од живих її ворогів.

Ми ж, послухи Христові, і не тільки ми, а, – поки світа сонця на вільній Україні, – весь український нарід буде щиро благодіти Богу за Вас і ніколи не забуде, що ви відновили давню славу вільного козацтва і своїми славними подіями на весь світ показали "чия правда, чия кривда і чиї ми діти".

Хорони ж вас Господь і помагай вам.

"Слово". – 1918. – № 68 від 24 грудня. – С. 4.

¹ Див. докл.: *Зінченко А.* Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Липківського. – К., "Дніпро". – 1997. – С. 101 і далі.

² Праця студента ІУ курсу КДА В. Липківського. Подано: 30 березня 1889 р. – Дис. 1151 // відділ рукописів НБУ. – Рукопис. оригінал.

³ Докл. про це див.: *Зінченко А.* – Вказ. праця. – С. 320 та ін.

⁴ Митрополит Василь Липківський. Слово Христове до українського народу. Проповідь на неділі і свята. // Бібліотека журналу "Пам'ятки України". – 1991.

⁵ До 1924-1925 рр. відносяться також декілька нововіднайдених документів: Митрополит Василь Липківський: матеріали до біографії. (З фондів Центрального Державного архіву вищих органів влади та управління України). (Упорядник Леонід Пилявець). – К., 1993. – 48 с.

⁶ Олексій (Анемподіст) Якович Дороніцин (1859-1919) колишній архієпископ Володимирський на той час перебував "на покої" в Києво-Печерській Лаврі. Після 1917 р. декілька разів робив спроби емігрувати за кордон, але помер від паралічу серця в маленькому монастирі в м. Новоросійську, де й похований. Див. докл.: *Путь моей жизни, Воспоминания Митрополита Евлогия (Георгиевского), изложенные по его рассказам Т. Манухиной.* – М., 1994. – С. 326.

⁷ Кошиць Олександр Антонович (1875-1944) – видатний український композитор та диригент. У 1917 р. організував перший Національний хор, реорганізований у 1919 р. в Українську Республіканську капелу. В тому ж році виїхав до Західної Європи з Капелою. Помер в еміграції (Канада).

⁸ Виступ Антонія (Храповицького) викликав негативну реакцію слухачів. Мішана російсько-українська мова, постійне вживання слів “малорусский” та “Малороссия” замість “український” та “Україна” викликали обурення присутніх, почулись вигуки “Геть!”, “Буде!”, – все це викликало велике хвилювання в залі. (“Відродження” від 8 жовтня / 25 вересня 1918 р.)

⁹ Кам'янецький університет було відкрито 1 липня 1918 р.

¹⁰ Володимир Мусійович Чехівський (1876-1938) – викладач, професор, член ЦК УСДРП, прем'єр-міністр та міністр закордонних справ Директорії УНР, Благовісник УАПЦ та Голова Ідеологічної комісії УАПЦ. Засуджений на процесі “СВУ”.

¹¹ “Відродження”. – 1918. – № 154.

¹² “Слово” № 23 від 27 жовтня 1918 р. – С. 6.

¹³ Путь моей жизни . . . – С. 291 і далі.

¹⁴ “Слово” від 18 грудня 1918 р. – С. 4.